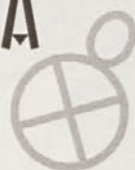

KMEČKO ŽIVLJENJE IN DELO KMETA NA KOZJANSKEM

Predstaviti naše revije v časopisu

Večer se je prijazno odzval tudi

g. Franc Perc, ter nam v objavo

ponudil svoje avtobiografske zapise.

Objavljamo del zapisov iz širšega

poglavja o kmečkem življenju in

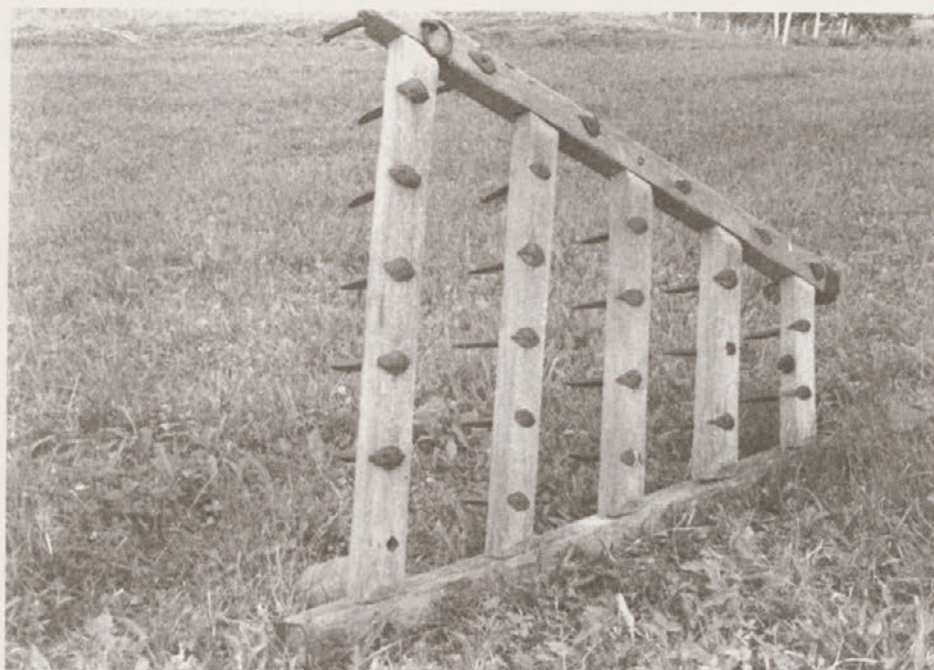
delu kmeta na Kozjanskem.

Z marcem se je začela sezona kmečkih del. Najprej kopanje vinograda, nato so prišli na vrsto travniki. Najprej so pograbil listje, ki je jeseni odpadlo s sadnih dreves ali ga je veter zanesel iz gozda, če je bil ta ob travniku. Listje so zvozili domov in ga uporabili kot steljo v hlevih. Krt, sicer spoštovana žival, čez zimo napravil na travniku mnogo krtin, ki jih je bilo treba »razgrniti«, da ne bi ovirale pri košnji.

To delo so opravili ročno z grabljami in motikami, v ravninskem predelu tudi z branami. To so bile travniške brane, železne, z gibajočimi zobmi, uporabljali pa so tudi navadne lesene njivske brane (Slika 1), tako da so med zobe vstavili veje črnega trna in jih z govejo vprego vlačili po travniku. Vse skupaj je bilo zelo zamudno in fizično precej zahtevno delo. Takrat je veljalo pravilo, »da kmetu nikoli ne zmanjka dela, če ga hoče videti«. Tako je komaj opravil delo v vinogradu in na travniku, že so ga čakale njive oziroma spomladanska setev. V spomladansko setev sta spadala setev ovsu in koruze ter sajenje krompirja in fižola. Za oves je bilo treba njivo zorati, posejati seme in ga z branjem potisniti v zemljo. Več priprave so zahtevali koruza, krompir in fižol, saj so bili potrebni gnojenje, oranje, brananje in setev. Čez zimo se je na gnojišču nagrmadilo veliko hlevskega gnoja, ki ga je bilo treba spomladi zvoziti na njive. To je bilo težaško delo, za prevoz so uporabljali kmečke vozove, na

katere so namestili do štiri metre dolge deske, dve vodoravno in po eno, širšo, vertikalno, na vsaki strani. Obenem je lahko peljal 2 do 2,5 m³ gnoja. Gnoj so natovarjali ročno, z gnojnimi vilami, ki so bile široke 25 cm, s štirimi rogli – zobmi, dolgimi približno 30 cm. Vile so bile natakne na 1,5 m dolgo palico (»štil« ali ročaj), tako debelo, da jo je odrasel človek lahko držal v roki. Delo je bilo razdeljeno tako, da sta eden ali dva natovarjala gnoj na voz, tretji pa je vozil na njivo. Voz so vlekl običajno voli, včasih tudi krave. Na njivi je voznik s posebnim orodjem, nasajenim na palici (to je bil železni kavelj z dvema upognjenima zoboma – imenovali smo ga »krugl«), gnoj metal na manjše kupe, oddaljene oddeljene 4–5 m po vsej dolžini njive. Naslednjo vrsto je naredil 3–4 metre stran, vzporedno s prejšnjo vrsto. Tako je razporedil gnoj po vsej njivi. Na dan so razvozili do 30 m³ gnoja. Če sta bila primerna vreme in setveni čas, so naslednji dan gnoj z »gnojnimi« vilami raztrosili tako, da je vsaka vrsta pokrila 3–4 m široki pas njive po vsej dolžini. Včasih so natrosili samo eno vrsto, da sta dva lahko začela orati, tretji pa je imel čas, da je natrosil naslednjo vrsto ... Oranje je bilo zelo počasno, ker je vlekla plug volovska vprega, ki jo je eden (včasih večji otrok) vodil in na koncu obrnil ter usmeril v novo brazdo. Plug je bil izdelan iz lesa in železa (slika 2). Osnovni drog, »dregel«, je bil lesen; to je bilo bukovo deblo debeline 15–20 cm, ki je moralo biti posebej upognjeno. Dolg je bil približno 1,5 m, prednji del je bil raven, tanjši in debel približno 10 cm, nekoliko ovalno obdelan, zadnja tretjina droga se je v krivini dvignila za kakšnih 10 cm in spet tekla v osi droga. Na zadnjem delu droga (»dregla«), ki je bil malo debelejši, so bili priviti železni deli pluga. Osnova so bili različni vezni in podporni železni drogi manjše debeline, trdo priviti z vijaki in objemkami na les. Na to železno ogrodje je bil privit »lemež«, trikotno železno rezilo (veliko približno 3–4 dm³), na katerega je bila pritrjena pločevinasta »deska«, na zadnjem koncu

droga pa sta bili priviti leseni ali železni ročici, obrnjeni nazaj in navzgor. S temi ročicami je orač med oranjem vodil plug. Nekoliko pred konico lemeža je bilo v drog vtaknjeno vertikalno železno črtalo. Črtalo je kot nož rezalo v zemljo, do globine predvidene brazde. Takoj za črtalom se je v zemljo zaril lemež, ta je imel na notranji strani (levi) okrepljeno železno vertikalno oporno steno, ki je drsela po zarezi, ki jo je naredilo črtalo. Desna stran lemeža je bilo nekako krilo, ki se je spredaj z oporno steno spojilo v obliki konice, na desno pa je bila oblikovana 3–4 mm debela pločevina, ki je spodaj luščila (odvajala) brazde od celine. Brazda, ki je bila široka približno 30 cm in 20 cm debela, je po lemežu zdrsela nazaj na desko, ki je bila zavita v spiralo navzven, in se odrinila in obrnila ter se naslonila na prejšnjo brazdo. Prednji del pluga je bil enosni voziček, ki so ga imenovali kolce ali kocete, plužnice (slika 2). Osnova kocet je bila nosilna železna os, debeline približno 20 mm in dolžine 70 do 80 cm, na vsakem koncu osi je bilo nataknjeno leseno kolo s premerom okrog 50 cm. Na sredini osi je bila vertikalno pritrjena lesena plošča, debela 10–12 cm, približno 40 cm dolga in 20 cm visoka, z malim usekanim sedlom na zgornji ploskvi. Na spodnji tretjini vertikalne stene je bila vstavljena lesena letev, debela 2–3 cm, široka približno 10 cm in dolga 80 cm. Na spodnjem koncu te letve (oje) je bil pritrjen železni vlečni kavelj, za katerega je bila vpeta živina, ki je vlekla plug. Za povezavo med kocetom in plugom je bil posebej oblikovan kos ploščatega železa, dimenzije 2 cm po širini in 1 cm po debelini. Spodnji del je bil upognjen pravokotno z zavihanimi kraki, med kraki je bila enaka razdalja, kot je bila širina vlečne letve. Na vsak krak je bil skozi luknjo vstavljen en verižni člen. Zgornji del je bil upognjen lok z enakimi kraki kot spodnji del in z enim členkom na vsakem kraku, povezan s spodnjim delom. Na vrhu loka je bila luknja, skozi katero je bil vstavljen sornik, ki je imel v podaljšku verigo s petimi do sedmimi členki, debeline 5–6 mm.

Slika 1. Lesena brana

Verigo je bila dolga 45 cm. Skozi lok zgornjega dela je bil vtaknjen prednji, tanjši del lesenega droga pluga (dregla), ki je bil na koncu (40 cm) okovan, na zgornjem okovju pa je bil pritrjen železni kavelj za spoj med kocetom in zadnjim delom pluga. Verigo je orač zapel za kavelj in manj ko je bila veriga zategnjena, bolj je plug rezal globoko. Pomožno orodje je bila ob strani dregle vtaknjena »otka«. To je bil kos debele pločevine, ki je bila tako oblikovana, da se je lahko pritrdila na palico – ročaj. Z otko je orač med oranjem čistil črtalo, če se je na njem nabiral odrezan plevel ali gnoj. Lesenemu plugu je sledil železni plug (slika 3). Spomladanskem oranju oziroma setvi je sledilo brananje. Brane (slika 1) so bile vse do približno leta 1970 lesene, z vstavljenimi železnimi zobmi (klini). Brana je bila običajno izdelana iz suhega bukovega lesa. Stranice so bile debele približno 10 cm, obdelane v kvadratno obliko, dolge pa so bile približno 150 cm. Prečke so bile enake debeline in oblike ter s čepi (jezičnim spojem) spojene s stranicami. Prednja prečka je bila najkrajša (60–70 cm), zadnja pa najdaljša (120–130 cm). Med prvo in zadnjo prečko so bile še tri, prilagojene zahtevani razdalji in enakomerno razdeljene med seboj. V te prečke so bili vdeleni (vtaknjeni) železni klini, tako da so na spodnji strani prečke moleli iz nje približno 20 cm. Klini so imeli na zgornji strani železo, razkovano v trioglato, listu podobno glavo, ki je imela v sredini luknjico, skozi katero so lahko z žebli kline pribili in jih tako zavarovali proti izpadanju. Pri oranju so uporabljali

kot vprego vole, pri brananju pa krave ali drugo manjše govedo, to pa zato, ker je bila vleka lažja in je manjše govedo manj pohodilo zemljo. Brananje je imelo dva namena: prvič, zdrobiti brazdo in drugič, pokriti z zemljo posejano zrnje. Da so z brananjem zdrobili brazdo, so morali včasih vleči brano tudi trikrat po istem mestu, ker je bila ilovnata zemlja težko drobljiva. Pokrivanje semena z zemljo je bilo potrebno, ker so nekako do leta 1935 sejali žitarice in koruzo ročno, to pomeni, da so zrnje raztrosili (posejali). Pozneje so začeli sejati v vrste. Najprej so uporabljali tako

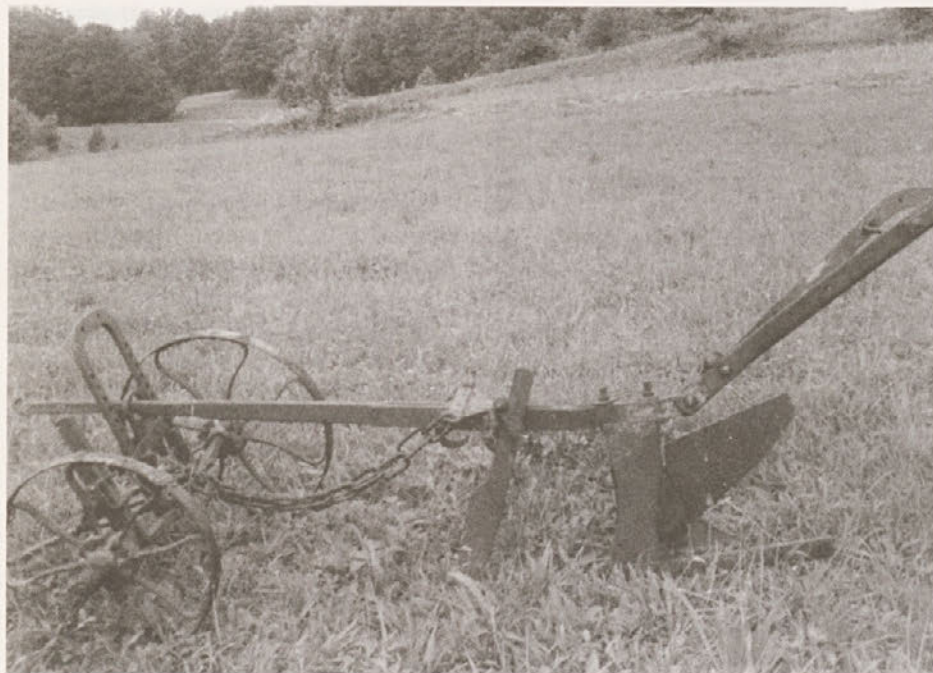
imenovani črtalnik, ki je bil podoben grabljam. Prečka je bila lesena gred, obdelana pravokotno, z mero 10 krat 10 cm in dolžino 130 cm. V to prečko so bili vstavljeni trije leseni čepi 50 cm narazen. Čep je bil nekako črtalo, spredaj ostro, zadaj pa široko 10–12 cm in 15 cm dolgo. Spredaj je bil v prečko vstavljen leseni vlečni drog, za katerega so vpregli vola ali kravo. Iz prečke sta štrleli dve ročici, s katerimi je običajno krmaril moški. Čepi ali črtala so se zarinili v zemljo in so pri vleki puščali za seboj jarek, globok 7–8 cm. V te järke so nato ročno natrosili koruzo po 20–30 cm narazen. Nato pa so z motikami zagrebli zrnje. V vrste so začeli sejati zaradi lažjega okopavanja. Okopavalo se je seveda ročno, z motikami.

Tudi za krompir so zemljo dobro prebrnali (zdrobili) in nato krompir ročno posadili »pod motiko«. Takšno sajenje je bilo zelo zamudno in tudi fizično dokaj naporno. Močnejši je vsekoval (mahal) z motiko v zemljo in nato motiko malo pridvignil, da je lahko drugi (otrok ali ženska) vrgel krompir pod motiko. Z dvigom motike je zemlja pokrila gomolj. Vrste so delali prek ogonov, in ne po dolžini njive, in 40–50 cm narazen. Gomolje niso sadili cele, ampak so jih prej narezali na »šnite« (rezine). Ko so ženske rezale krompir za seme, so pazile, da so imele rezine vsaj tri »okice« (poganjke). Tako so iz vsakega gomolja dobile več rezin in vsaka je nadomestila pri sajenju en gomolj. Ostanke gomoljev so uporabili za svinjsko hrano.

Ko so začeli sejati v vrsto koruzo, so tudi pri krompirju spremenili način sajenja, in sicer

Slika 2. Leseni plug in lesene kocete

Slika 3. Železni plug in železne kocete

so s plugom vrezali na vsakih 40 cm bolj plitko brazdo in v njo nametali krompir (20 cm narazen). Z naslednjo brazdo so prvo zasuli in odprli drugo.

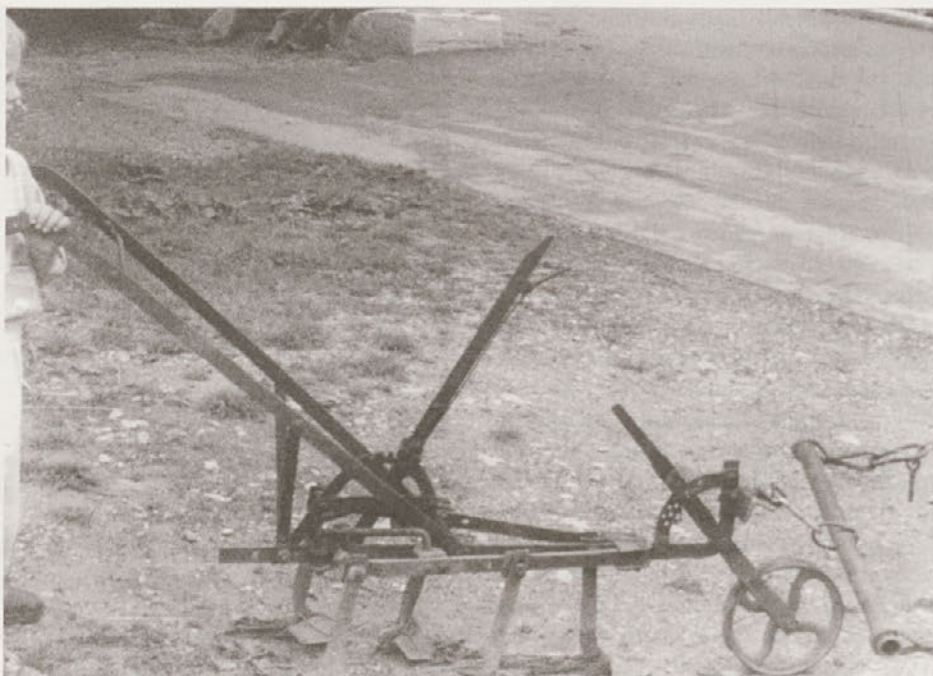
Ko so prešli na vrstno sajenje koruze in krompirja, je bila mogoča strojna obdelava, okopavanje in ogrebanje.

Najprej so se pojavili **leseni okopalniki**, katerih osnova je bil sredinski drog kvadratnega preseka (12 krat 12 cm) in približno 160 cm dolg. Na sprednjem koncu je bil kavelj za vleko, za njim pa vertikalno vstavljen železni stebriček debeline 1 krat 3 cm, na katerega je bilo na sprednjem koncu privito dvokrilno rezilo (motika), podobno lemežu pri plugu. Spodnji robovi tega rezila so bili ostri, ker so morali pri vleki seči 10–15 cm v globino in odrezati korenine plevela. Za tem sredinskim rezilom sta bili na osnovni drog priviti še dve stranski gredi enakega preseka, v vsako stransko gred pa sta bili vstavljeni po dve rezili (enostransko). Stranski krili sta bili gibljivi in ju je lahko upravljalec (orač) s posebnim drogom med delom razmikal do širine 50 cm in več. Ko so se rezila (motike) razmaknila, jih je vseh pet rezalo tako, da je bila celotna površina med dvema vrstama obdelana – okopana. Ročno je bilo treba obdelati le ostanek zemlje okrog rastline. S tem pa so prihranili precej ročnega dela in časa.

Po drugi svetovni vojni se je pojavil v Lesičnem kovač Jakob Perc, na katerega so sosedje skoraj že pozabili, saj je bil več let v Nemčiji. Bil je zelo spreten kovač, zato ga je moj oče vprašal, ali bi lahko napravil **okopalnik** (slika 4). Iz ploščatega železa je

napravil okopalnik, ki ga je bilo možno med vleko z ročaji regulirati v širino in globino. To je bil prvi **železni okopalnik** v naši okolici. Pozneje so se pojavili tovarniško izdelani okopalniki, ki so bili podobne konstrukcije, kot je bil naš. Kdo je koga posnemal, ne vem. Ker smo koruso okopavali dvakrat, je bila to velika pridobitev.

Kmalu se je pojavil še **osipalnik**, to je bil nekakšen plug, ki je rezal brazdo na obe strani in tako osipal koruso oziroma krompir. Kakor pri okopalniku je bila tudi pri osipalniku za vleko potrebna precejšnja

Slika 4. Okopalnik domače izdelave

moč, zato so za vprego uporabljali vola ali kravo.

Tudi krompir so najprej izkopavali ročno, z motikami, ko so ga sadili v vrste (riže), so to opravili z navadnim plugom, pozneje pa s posebnimi stroji, toda to je bilo šele po letu 1970.

Od skrbi, kako mu bo uspelo pravočasno opraviti vse spomladansko delo, si je moral kmet malo oddahnuti, zato se je veselil drugega največjega družinskega praznika v letu, velike noči.